

Inventariserend Veldonderzoek

Donselaar 1 te Oostvoorne

Opdrachtgever

Boele & van Eesteren
Postbus 3077
2280 GB RIJSWIJK (ZH)

Projectnummer

174006

Autorisatie

Gerapporteerd door:	paraaf	datum	status
Drs. J. Huizer			

Drs. D.D.F. Plasmeijer

Gecontroleerd door:	paraaf	datum	status
---------------------	--------	-------	--------

Drs. E.E.A. van der Kuij

Kenmerk

HKR/ALG/SAZ/174006

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

Colofon

Opdrachtgever: Boele & van Eesteren
Project: Donselaar 1 te Oostvoorne
Projectnummer: 174006
Titel: Inventariserend veldonderzoek, Donselaar 1 te Oostvoorne
Datum: Januari 2004
Auteurs: Drs. J. Huizer, drs. D.D.F. Plasmeijer
Verantwoording: Drs. E.E.A. van der Kuijl
Druk: Synthegra Archeologie bv, Zelhem
ISSN: 1574-0838

Synthegra Archeologie bv
Postbus 4
6997 ZG Hoog-Keppel
telefoon: 0314-627708
fax: 0314-627726
www.synthegra.com

© Synthegra Archeologie bv, 2004

De rechten van intellectuele eigendom verblijven te alle tijde bij Synthegra Archeologie bv.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

INHOUD

1.1	Inleiding en onderzoekskader	3
1.2	Onderzoeksdoel	3
1.3	Objectgegevens	4
2	Onderzoeksmethodiek	5
2.1	Bepaling van de regionale achtergrondwaarden	5
2.2	Historisch onderzoek	5
2.3	Inventarisatie van archeologische gegevens	5
3	Resultaten vooronderzoek	6
3.1	Geologische ontwikkeling van het onderzoeksgebied	6
3.2	Landschapstype en bodem	9
4	Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie	10
4.1	Prehistorie	10
4.2	Romeinse Tijd	10
4.3	Middeleeuwen	11
4.4	Vroeg-Moderne Tijd	12
4.5	Moderne Tijd	13
4.7	Archeologisch vondstmateriaal in de omgeving van de onderzoekslocatie	14
5	Resultaten van het veldwerk	15
5.1	Veldverkenning	15
5.2	Toekomstig grondverzet	15
5.3	Opzet van het booronderzoek	15
5.4	Resultaten van het veldwerk	15
6	Conclusie	17
7	Aanbeveling	18
	Gebruikte literatuur	19
	Bijlagen:	
	Bijlage 1: Regionale overzichtskaart	
	Bijlage 2: Detailkaart met de locatie met boorpunten	
	Bijlage 3: Boorstaten	
	Bijlage 4: Overzicht geologische perioden	
	Bijlage 5: Lijst met afkortingen	

Afbeelding voorblad: overzichtsfoto onderzoekslocatie gezien vanaf de Donselaar

1 Inleiding, onderzoekskader en objectgegevens

1.1 Inleiding en onderzoekskader

Op 6 januari 2004 is in opdracht van de firma Boele & Van Eesteren te Rijswijk (ZH) door Synthegra Archeologie bv een archeologisch booronderzoek uitgevoerd aan de Donselaar te Oostvoorne. De locatie is onderzocht in verband met het voornemen om op de locatie nieuwe woningen te bouwen. De totale oppervlakte van het terrein bedraagt circa 4.200 m². Het onderzoek bestaat uit een bureaustudie waarbij geologisch relevante kaarten zijn geraadpleegd, aangevuld met een historisch onderzoek en een verkennend bodemonderzoek.

Op basis van informatie van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort, is naar voren gekomen dat voor de onderzoekslocatie een middelhoge archeologische verwachtingswaarde van toepassing is. Op basis van de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) en AMK (Archeologische Monumenten Kaart) van de ROB kan worden vastgesteld dat dit waarschijnlijk van toepassing is voor het gehele terrein.

De geplande wijziging in het bestemmingplan en het daarmee samenhangende grondverzet kan een bedreiging vormen voor de archeologische waarden in het plangebied. Op basis van diverse rijks- en provinciale regelingen, met name het verdrag van Malta, Nota Belvédère en de Leidraad Provinciaal Omgevingsbeleid dient een inventarisatie van de archeologische waarden in het gebied gemaakt te worden. De provinciaal archeoloog van de provincie Zuid-Holland, dhr. W. van der Kraan of dhr. R. Proos, zal de resultaten van het onderzoek toetsen. De resultaten van het onderzoek zullen vervolgens in de planvorming betrokken dienen te worden.

Het onderzoek en de adviezen hebben betrekking op de Prehistorie tot en met de Nieuwe Tijd. Het onderzoek is afgestemd op het toekomstig grondverzet en de daarmee samenhangende versterking van het landschap en het bodemarchief.

1.2 Onderzoeksdoel

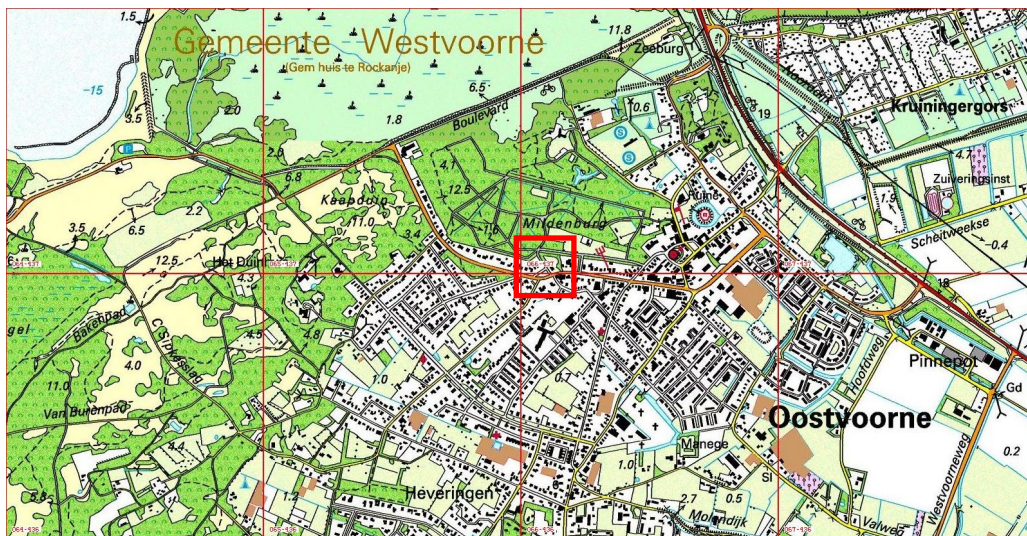
Het onderzoek dient antwoord te geven op de vraag of in dit terrein archeologische waarden aanwezig zijn en, zo ja, van welke aard. Daarnaast moeten de resultaten gebruikt kunnen worden voor een goede planning van een vervolgonderzoek als op de locatie een vindplaats wordt aangetroffen. De volgende vragen dienen, indien mogelijk, te worden beantwoord:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

1.3 Objectgegevens

Plaats: Oostvoorne
Gemeente: Westvoorne
Provincie: Zuid-Holland
Toponiem: Donselaar
Projectnummer: 174006
Kaartblad: 37C
Periode: Steentijd tot Nieuwe Tijd
Te onderzoeken oppervlak: ca. 4200 m²
Coördinaten: 66.120/437.039
Grondgebruik: woongebied

Afbeelding 1: onderzoekslocatie op topografische kaart.

Afbeelding 2: onderzoekslocatie op historische kaart uit 1865.

2 Onderzoeksmethodiek

2.1 Bepaling van de regionale achtergrondwaarden

De eerste fase van het historisch onderzoek bestaat uit het bepalen van de regionale achtergrondwaarden. Hiervoor is gebruik gemaakt van beschikbaar kaartmateriaal. Dit is:

- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:250.000)
- Bodemkaart van Nederland (Schaal 1:50.000)
- Kaarten Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland
- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Archeologische vondstmeldingen uit het ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem)

2.2 Historisch onderzoek

Voor het Historisch onderzoek zijn de volgende instanties bezocht:

- Bibliotheek Universiteit Leiden
- Koninklijke Bibliotheek Den Haag

2.3 Inventarisatie van archeologische gegevens

Voor de inventarisatie van archeologische gegevens is gebruik gemaakt van ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in Amersfoort.

Aan de hand van de geraadpleegde bronnen kan een inschatting gemaakt worden van de geologische en archeologische verwachting op de onderzoekslocatie.

3 Resultaten vooronderzoek

3.1 Geologische ontwikkeling van het onderzoeksgebied

3.1.1 Pleistoceen¹

Het Kwartair bestaat uit twee geologische periodes, het Pleistoceen en het Holoceen. Het Pleistoceen begon ongeveer 2,4 miljoen jaar geleden en duurde tot het begin van het Holoceen, ongeveer 10.000 jaar geleden. Gedurende het Pleistoceen schommelde de temperatuur enorm. Glacialen (relatief koude perioden) en interglacialen (relatief warmere perioden) wisselden elkaar af. Tussen het begin van het Pleistoceen en ongeveer 1 miljoen jaar geleden wisselden de warme en koude periodes elkaar ongeveer om de 50.000 jaar af. Later beginnen de glacialen en interglacialen langer te duren, en komt er ongeveer een 100.000 jaars cyclus, deze glacialen en interglacialen duren wel langer maar zijn veel instabieler. De regelmatige cycliciteit tussen koudere en warmere periodes werd in 1938 opgemerkt door de astronoom Milankovich.² Binnen ieder glaciaal en interglaciaal treden relatief warme en koude periodes op, respectievelijk stadialen en interstadialen. Gepaard gaande met de glacialen en interglacialen stijgt en daalt de zeespiegel. Als het koud is en veel water opgesloten zit in de ijskappen daalt de zeespiegel en wanneer het warm is en de ijskappen smelten stijgt de zeespiegel. Zo bevond Nederland zich vlak vóór het begin van het Pleistoceen vrijwel geheel onder de zeespiegel en kwamen alleen delen van Oost-Nederland en Limburg nog boven het water uit. De kustlijn verschoof met het gaan en komen van glacialen tijdens het Pleistoceen van ver landinwaarts tot vele kilometers de huidige zee in. Tijdens het koudste gedeelte van het laatste glaciaal (ongeveer 20.000 jaar geleden) lag de zeespiegel echter veel lager, waardoor Nederland met Engeland verbonden was.

Tijdens dit laatste glaciaal, het Weichselien, stroomde in het huidige rivierengebied een rivier van het vlechtende type richting Noordzee (die toen overigens veel verder noordelijk lag).³ Hierdoor werden grove zanden en grinden afgezet, de Formatie van Kreftenheye⁴, die vervolgens over een groot gebied afgedekt werden door een dunne, grijze, zandige tot siltige klei met inschakeling van grove zandkorrels. Dit materiaal, ook wel aangeduid als oude rivierklei of de Laag van Wijchen, is vaak kalkarm of kalkloos en bevat, als gevolg van de aanwezigheid van organogene bestanddelen, vrij veel organische stof. Deze oude rivierklei wordt gerekend tot de Formatie van Kreftenheye en de sedimentatie hiervan vond plaats vanaf het Allerød tot aan het Preboreaal.⁵

3.1.2 Holoceen

Het Holoceen is het tijdvlak in de aardgeschiedenis waar wij nu in leven. Het begon ongeveer 10.000 jaar geleden toen de laatste ijstijd, het Weichselien, ten einde was. Het Holoceen is een relatief warme periode die gekenmerkt wordt door een grote temperatuurstijging. Door deze temperatuurstijging kon het landijs uit het Weichselien afsmelten waardoor de zeespiegel, vooral aan het begin van het Holoceen, sterk steeg. Terwijl in het oosten en zuiden van Nederland (Hoog Nederland) het vooral de Pleistocene afzettingen zijn die vlak of direct aan het oppervlak voorkomen, zijn het in West- en Noord-Nederland (Laag Nederland) de Holocene afzettingen die tot in de diepe ondergrond, 15 tot 20 meter, de pleistocene lagen bedekken. In het westen zijn het vooral strand-, duin-, wad- en veenafzettingen die domineren.

Basisveen

Alle Holocene afzettingen in de kustvlakte worden gerekend tot de Westland Formatie en zijn onderverdeeld in een aantal die Laagpakketten, Afzettingen of Lagen worden genoemd.

¹ Naar Wentink, 2003.

² Strahler & Strahler, 1992

³ Pons & Schelling, 1951.

⁴ De gebruikte formatienamen zijn die conform Doppert et al., 1975, 11-76.

⁵ Vos, 1984, 11.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

Ten gevolge van de postglaciale zeespiegelstijging en de daarmee samenhangende grondwaterstijging werd het gebied drassiger en ontstonden er moerassen. Hierin ontstond het Basisveen (zo genoemd omdat het de basis vormt van het Holocene pakket). In de ondergrond van Voorne komt deze laag voor op 15 tot 20 meter beneden NAP.⁶ Door de druk van het bovenliggende sediment is dit veen nu samengeperst en de dikte bedraagt in dit gebied doorgaans dan ook niet meer dan 25 cm.⁷ De vorming van het veen hangt samen met de zeespiegelstijging, dit houdt in dat het veen daardoor van west naar oost gevormd is. Het veen groeide als het ware voor de zee uit; het oudste basisveen is dan ook te vinden in de huidige Noordzee. Met het oprukken van de zee verplaatste de groei van het veen zich oostwaarts. Het veen is meestal donkerbruin tot zwart van kleur en is zeer compact en schilferig. De plantenresten in het veen zijn o.a. afkomstig van riet, biezen, zeggen, etcetera.

Afzettingen van Calais en het ontstaan van de oude strandwallen

Met het stijgen van de zeespiegel werd een deel van het veen overstroomd. Er ontstond een brak- en zoutwatermilieu waarin overwegend kleiige en zandige sedimenten op het Basisveen werden afgezet. Deze afzettingen rekenen men tot de Afzettingen van Calais. De afzetting gebeurde in vier fasen. Tijdens de eerste van die fasen, heerste er een brak milieu, hetgeen is af te leiden aan het op grote schaal voorkomen van *Hydrobia*-schelpen. *Hydrobia* is een slakje dat voorkomt in brak water.⁸ Behalve het voorkomen van de *Hydrobia*-schelpen wordt deze laag gekenmerkt door een sterk organische inhoud met wortelresten en sporen van bioturbatie.⁹ Deze laag wordt ook wel de Laag van Velsen genoemd en de ligging van de bovenkant van de afzetting varieert tussen 9 en 14 meter beneden NAP.¹⁰ Terwijl in het westen Calais I werd afgezet groeide tegelijkertijd het basisveen in oostelijke richting door. In het westen, nabij de kustlijn, ontstonden getijdengeulen. De diepste getijdengeulen sneden door het Basisveen heen tot in de Pleistocene ondergrond. Door deze geulen werd in het ontstane waddenmilieu zandiger afzettingen gevormd die tot Calais II worden gerekend. De afzettingen bestaan voornamelijk uit zand met soms grindinschakelingen en dunne kleilaagjes.¹¹ Oorspronkelijk was vrijwel het hele gebied bedekt met deze afzettingen maar in jongere afzettingenfasen is veel materiaal geërodeerd, vooral in de Maasmonding. De bovenkant van deze afzetting ligt tussen 7 en 10 meter beneden NAP.¹²

Later werd wederom klei afgezet, ditmaal behorend tot Calais III en IV, dat ook wel bekend staat als de 'Oude Blauwe Zeeklei'. De basis van Calais III bestaat uit zand dat naar boven toe fijner wordt en meestal is afgedekt door een kalkarme of kalkloze rietklei.¹³ De afzettingen van Calais III komen in het noordwestelijke gedeelte van het eiland Voorne niet meer voor, doordat de sedimenten door latere erosie lokaal weer zijn verdwenen. De afzettingen van Calais IV bestaan uit geulafzettingen, kwelderafzettingen en afzettingen in strandvlaktes. Het zijn meestal slappe, kalkloze, lichte en zware kleien die doorgroeid zijn met veel rietstengels. Op verschillende plaatsen, waaronder de polder Oudenhorn in het zuiden van Voorne, zijn de afzettingen van Calais IV op ongeveer 4 meter beneden NAP werden aangetroffen.¹⁴ Het onderscheid tussen de fasen van Calais is moeilijk te maken en eigenlijk alleen mogelijk wanneer ze gescheiden zijn van elkaar, door veenlagen of vegetatiehorizonten.¹⁵ Helaas komen dergelijke 'grensmarkeringen' maar heel zelden en zeer lokaal voor, waardoor correlaties vaak niet juist blijken.

⁶ Berendsen, 1996, 159.

⁷ Vos, 1984, 11.

⁸ Berendsen, 1996, 164.

⁹ Cleveringa, 2000, 14.

¹⁰ Vos, 1984, 13.

¹¹ Vos, 1984, 13.

¹² Vos, 1984, 13.

¹³ Vos, 1984, 13.

¹⁴ Vos, 1984, 14.

¹⁵ Vos, 1984, 12.

Hollandveen

Tijdens de vorming van de Afzettingen van Calais, vormden zich aan de kust strandwallen, de Oude Duin- en Strandafzettingen. Tegen het eind van het Atlanticum waren de strandwallen voor een groot deel van Nederland aaneengesloten en steeg bovendien de zeespiegel minder snel dan voorheen. Het gebied achter de strandwallen raakte minder vaak overstroomd, waardoor de vegetatie zich ongestoord kon ontwikkelen. Aanvankelijk bestond deze vegetatie vooral uit riet en zegge. In het oosten van het eiland Voorne ging de veenontwikkeling zo ver, dat zich boven op dit eutrofe veen, oligotroof veenmosveen ging vormen.¹⁶

Afzettingen van Duinkerke

Aan het eind van het Subboreaal begon de zee weer vaker door de strandwallen heen te breken. Er ontstond een waddenachtig geulensysteem, waarbij in de geulen zand en tussen de geulen klei (dekafzettingen) werden afgezet. Dit zijn de Afzettingen van Duinkerke. Door de insnijding van de geulen werd het Hollandveen hier en daar weg geslagen.

De vorming van de Afzettingen van Duinkerke verliep in vier fasen, te weten fase 0 tot en met 3. De Afzettingen van Duinkerke 0 kenmerken zich door een zeer hoog kalkpercentage. Op Voorne zijn de Afzettingen van Duinkerke 1 vaak te herkennen aan het voorkomen van een zwarte vegetatiehorizont, die zich hier bovenop bevindt. Op deze afzettingen werden op sommige plaatsen in de omgeving van vloedkreken, bewoningsplaatsen opgehoogd. De hierdoor ontstane terpjes zijn veel kleiner dan die in Noord-Nederland.¹⁷ De Afzettingen van Duinkerke II komen slechts op enkele plaatsen voor in de Voornse ondergrond. Ze zijn hier uitsluitend aangetroffen in de laagst gelegen delen van het Duinkerke-geulensysteem, dat waarschijnlijk de eerste aanleg van de huidige Strijpe is geweest. De Afzettingen van Duinkerke III zijn het meest recent gevormd. Ze worden onderverdeeld in Afzettingen van Duinkerke IIIa, die hoofdzakelijk zijn afgezet in de tweede helft van de twaalfde eeuw en Afzettingen van Duinkerke IIIb, die later zijn afgezet. De Afzettingen van Duinkerke IIIa komen alleen voor in het oostelijke deel van het eiland Voorne, de Afzettingen van Duinkerke IIIb daarentegen komen op het hele eiland voor.¹⁸ Vanaf de negende eeuw begon de mens op kleine schaal dijken aan te leggen op Voorne. Van deze periode is weinig bekend over de bedijking in dit gebied. In de twaalfde eeuw werd Voorne in meer georganiseerd verband bedijkt. Later vonden een aantal dijkdoorbraken plaats, waarbij leem en klei, behorende tot de Afzettingen van Duinkerke IIIb, werd afgezet. Op sommige plaatsen trad hierbij erosie op, zoals bijvoorbeeld in het zuiden van de Polder Nieuwenhoorn, waar veel veen is weggeslagen. In de zestiende eeuw ondervond Voorne veel hinder van stormvloed. Tijdens de Allerheiligenvloed van 1570 werd zelfs het gehele eiland, tezamen met het eiland Putten, overstroomd en veel dijken dreven weg. Later werden de stormvloed minder hevig. Bovendien werden veel bestaande dijken opgehoogd.¹⁹

Jonge strandwallen en duinen

Tegelijk met de Afzettingen van Duinkerke IIIb vormden zich de Jonge Duin- en Strandafzettingen. De Voornse duinen bestaan voor het grootste deel uit matig fijn zand. De voor de duinen gelegen strandzanden zijn meestal iets grover. De aanleg van de Maasvlakte zorgde ervoor, dat het strand van Oostvoorne meer in de luwte van de zeestroming kwam te liggen. De zo ontstane baai fungeert als een soort val, waardoor de strandvlakte zich snel zeewaarts is gaan uitbreiden. Op deze nieuwe strandvlakte beginnen zich zelfs duintjes te vormen.²⁰

Het gebied ten noorden en ten zuiden van Oostvoorne wordt aangeduid met de term geestgronden.²¹ Deze bevinden zich op de overgang van het duingebied naar het poldergebied. Kenmerkend voor geestgronden is,

¹⁶ Vos, 1984, 15.

¹⁷ Vos, 1984, 22.

¹⁸ Vos, 1984, 15-19.

¹⁹ Vos, 1984, 22, 23.

²⁰ Vos, 1984, 20.

²¹ Vos, 1984, 31.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

dat het relatief laag gelegen zandgebieden zijn. Plaatselijk wordt deze lage ligging veroorzaakt, doordat de duinen afgegraven zijn.

3.2 Landschapstype en bodem

Het landschapstype op de onderzoekslocatie is duinbos.²² Oorspronkelijk waren deze duinen niet bebost, maar in de 19^e en vooral 20^e eeuw is er bos aangeplant in veel duingebieden. In de omgeving van Oostvoorne betreft het voornamelijk loofbos.

De bodem op deze locatie behoort tot de kalkloze Beekeerdgronden. Over het algemeen bestaan deze hier uit fijn zand. Ze komen op kaartblad 37 West alleen voor ten noorden van Oostvoorne, dus precies op deze locatie.²³

Beekeerdgronden komen veel voor in de dekzandgebieden van Oost- en Zuid-Nederland, maar hier en daar worden ze ook in het kustgebied aangetroffen. Ze worden gekenmerkt door een zandige, minerale eerdlaag van 15 tot 50 cm dik, liggend op grijs, roestig zand. Daaronder ligt grijs zand zonder roestvlekken, de laag die permanent beneden de grondwaterspiegel ligt. Er bestaat dus een groot contrast tussen de zwarte bovenlaag en de lichte onderlaag, oftewel tussen de A- en de C-horizont.²⁴

De hoogte van het maaiveld van de onderzoekslocatie ligt op ongeveer 0.60 m + NAP.

²² Koenders, 2002.

²³ Vos, 1984, 50.

²⁴ De Bakker & Edelman-Vlam, 1976, 93.

4 Bewoningsgeschiedenis van de onderzoekslocatie

4.1 Prehistorie

De bewoningsgeschiedenis van Holland gaat tenminste terug tot het laatste deel van de Oude Steentijd (12.000-9.000 v.Chr.) Uit deze periode stammen de oudste resten van menselijke bewoning die tot nu toe aangetroffen zijn. In de Late Steentijd (5.300-2.000 v.Chr.) deed de landbouw zijn intrede in het gebied. De bewoning was vooral geconcentreerd op de hoger gelegen gebieden, de zogenaamde donken. Toen een tijdelijke verlaging van de zeespiegel vanaf de Bronstijd meer mogelijkheden bood voor landbouw, groeide de bevolking snel en ontstonden er permanente nederzettingen achter de duinen, op Texel en langs de riviermonden.²⁵ In de geschreven bronnen duikt het gebied echter pas op vanaf de Romeinse tijd. Rond het begin van de jaartelling bevonden zich langs de Hollandse rivieren oeverwallen met daarachter lager gelegen komgebieden, die geregeld overstromden. Op de oeverwallen groeiden verschillende soorten loofbos en in de komgebieden lagen rietvelden en natte graslanden. Veel van de oude oeverwallen in het Maasgebied zijn door erosie verdwenen. Stroomafwaarts, in de buurt van de riviermondingen lagen boomloze kwelders, die zeer regelmatig overstromden en waarvan de vegetatie voornamelijk bestond uit zoutminnende grassen. Bewoning in dit kweldergebied was alleen mogelijk op de hoogst gelegen delen, dus op de oeverwallen, de oude stroomruggen of hoge kwelders. In deze kwelders was bewoning alleen mogelijk wanneer de bewoners terpen opwierpen.²⁶

De veeteelt was dominant in het kustgebied. Voor de akkerbouw was gerst het meest belangrijk. Zelfs bij overstromingen buiten het groeiseizoen garandeert dit gewas nog een redelijke opbrengst. Op de zandige geestgronden van de oude duinen werd vooral rogge verbouwd. Andere verbouwde granen waren gierst, emmertarwe en wat haver. Verder werden er diverse peulvruchten, vlas en huttentut, een plant die oliezaad levert, geteeld. De veestapel bestond vooral uit runderen, aangevuld met schapen, en een enkel paard, varken of geit. Vis was een belangrijk bestanddeel van het menu in de kuststreken en langs de rivieren.²⁷

4.2 Romeinse Tijd

Vanaf de eerste eeuw na Christus lag de Romeinse noordgrens langs de Rijn. Op diverse plaatsen werden door de Romeinen castella gebouwd, kleine forten, waar bewakingstroepen gelegerd waren. De Rijn was in deze periode dan ook van groot belang voor de ontwikkeling van het gebied. Bulktransporten van graan vanuit het zuiden van de Nederlanden en later in toenemende mate vanuit Engeland, waren van levensbelang voor de bevolking in de Rijnstreek, die sneller groeide dan de lokale landbouw kon bijbenen.²⁸ De enige stad van betekenis in het westen van ons land was Forum Hadriani, het tegenwoordige Voorburg. De Romeinen noemden het mondingsgebied van de Maas het 'Helinium'.²⁹ De invloed van de zee had in het zuidelijke rivierengebied desastreuze gevolgen. In de vierde eeuw na Christus verdwenen hier grote stukken land. Al eerder was het gebied van Voorne en Putten door de bevolking verlaten. In de loop van de derde eeuw begon het inwonertal in het gehele Nederlandse kustgebied te dalen. Het zou tot de twaalfde eeuw duren eer het bevolkingsaantal weer op het peil van de tweede eeuw kwam.³⁰ Oorzaken van deze daling waren de verzwakking van het centrale Romeinse gezag en het verlies van grote aantallen inheemse jonge mannen aan de Romeinse legioenen. Dit laatste betekende een ernstige aanslag op de arbeidsproductiviteit. Verder waren er ook nog klimatologische veranderingen die tot een verslechtering van het leefklimaat leidden.³¹

²⁵ de Nijs & Beukers (red), 2002, 19.

²⁶ de Nijs & Beukers (red), 2002, 23.

²⁷ de Nijs & Beukers (red), 2002, 39.

²⁸ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 23.

²⁹ de Nijs & Beukers (red), 2002, 22.

³⁰ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 10.

³¹ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 11.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

In de loop van de derde eeuw na Chr. nam de onveiligheid in het grensgebied sterk toe door de voortdurende invallen van de Germaanse stammen van over de grens. Diverse keizers trachtten het tij nog te keren, maar in 406 stortte de Romeinse noordgrens definitief in ten gevolge van een massale Frankische inval bij Mainz.

4.3 Middeleeuwen

Door de ineenstorting van de Romeinse noordgrens aan het begin van de vijfde eeuw na Christus, ontstond een machtsvacuüm dat in eerste instantie werd opgevuld door de Friezen en Franken. De voortdurende invallen van barbarenstammen als de Franken en de Saksen hadden al vanaf het midden van de derde eeuw gezorgd voor een daling van de bevolkingsaantallen. Diverse epidemieën maakten ook nog eens veel slachtoffers. Veel van de oude nederzettingen werden verlaten.³²

De vestiging van een sterk Frankisch koninkrijk in het tegenwoordige Noord-Frankrijk zorgde voor conflicten tussen de Friezen en de Franken. Uiteindelijk werden de Friezen kort na 687 teruggedrongen tot boven de Oude Rijn.³³ Door de Frankische vorst Karel Martel werd het Frankisch gezag eerst tot aan het Vlie en in 734 tot aan de Lauwers gevestigd.³⁴ Karel de Grote voltooide de opbouw van het Frankische Rijk door zich in 800 door Paus Leo III tot keizer te laten kronen van het Heilige Roomse Rijk. De Nederlanden maakten daarmee deel uit van een Rijk dat het grootste deel van West-Europa besloeg en door de tijdgenoten als rechtstreeks opvolger van het oude Romeinse Rijk gezien werd.

In de negende eeuw kreeg het hele kustgebied van de Noordzee te maken met invallen van de Vikingen. De lokale adel, noch de Frankische vorsten waren opgewassen tegen de plotseling verschijnende Noormannen, die al lang weer, beladen met buit verdwenen waren tegen de tijd dat er een strijdmacht kon worden gemobiliseerd. De overmacht van de Vikingen was zo groot, dat een aantal van hun aanvoerders uiteindelijk officieel beleend werd door het Frankische hof met Kennemerland, Walcheren en het gebied van Dorestad en omgeving. Deze gebieden kwamen alle in handen van de Deen Godfried de Zeekoning, die zich echter zo arrogant opstelde dat in 885 de Keizer genoeg had van zijn steeds hogere eisen en hem liet vermoorden. De Friese graaf Gerulf kreeg als beloning voor zijn aandeel in de moord een groot aantal landerijen en goederen langs de Hollandse kust in leen van de keizer. Hij werd hiermee de stamvader van het Hollandse gravenhuis. Er was op dat moment overigens nog geen sprake van een aaneengesloten graafschap 'Holland'. Nog in 980 is Dirk II graaf in Kinnem (Kennemerland), Texla (Texel) en Maasland.³⁵

In 1105 duikt Voorne voor het eerst op in de bronnen. De naam wordt dan nog geschreven als 'Fornhe' en had misschien betrekking op Ouddorp op Goeree.³⁶ Oost-Voorne geldt als de oudste nederzetting in het gebied en is het enige voorbeeld van een zogeheten 'ringdorp' op Voorne-Putten. Deze nederzettingvorm dateert uit de periode 950-1100, wat een zekere indicatie geeft voor de leeftijd van de nederzetting.³⁷ In de 12^e of 13^e eeuw werd in Oost-Voorne waarschijnlijk door een lokaal heerser een zogeheten motteburcht gebouwd. Deze burcht kwam in 1373 in handen van de graven van Holland.³⁸ In de Middeleeuwen vormde Voorne een belangrijk grensgebied tussen de graafschappen Holland en Zeeland. Uiteindelijk werden Zeeland en Holland echter verenigd onder het zelfde gravenhuis. In 1337 stierf het huis van Voorne in mannelijke lijn uit met het overlijden van Gerard van Voorne. Diens dochter kreeg van de graaf van Holland echter het leen op voorwaarde dat het na haar overlijden aan de graaf zou teruggegeven worden. Dit gebeurde uiteindelijk in 1372. De heerlijkheid is vervolgens steeds aan verwanten van de graven van Holland vergeven. De heren van Voorne hadden ook steeds de titel burggraaf van Zeeland en fungeerden zo als een soort plaatsvervanger van de graaf.³⁹

³² de Nijs & Beukers (red), 2002, 44-47.

³³ de Nijs & Beukers (red), 2002, 49.

³⁴ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 39.

³⁵ de Boer, Boone & Hessing, 1992, 61-65.

³⁶ Don, 1992, 16.

³⁷ Don, 1992, 27.

³⁸ Emmens, e.a. 1998, 2-3.

³⁹ Kort, 1972, I-II.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

De oudste polder in het westen van Voorne is Oud-Rockanje. Deze polder wordt al in 1220 genoemd.⁴⁰ Het bedijken van het gebied kwam echter pas na 1300 op gang. Waarschijnlijk heeft de groeiende bevolking hierin een rol gespeeld.⁴¹ Het gebied rond Oost-Voorne was toen overigens al wel bedijkt.⁴²

4.4 Vroeg-Moderne Tijd

Uiteindelijk zou het oorspronkelijke Hollandse gravenhuis uitsterven en in 1299 opgevolgd worden door het Henegouwse huis. Een huwelijksverbintenis tussen dit huis en dat van Beieren en later de opvolging door de Bourgondische hertogen zorgden ervoor dat Holland in een groter verband van staten werd opgenomen. De Bourgondische hertogen, oorspronkelijk een zijtak van het Franse koningshuis, zagen kans om een groot statencomplex op te bouwen, dat zich uitstrekte van noordoost-Frankrijk tot Holland. Er was nog geenszins sprake van een eenheidsstaat. De hertog van Bourgondië was graaf van Vlaanderen, hertog van Brabant, enzovoorts. In ieder van de afzonderlijke gewesten was een eigen parlement of statenvergadering. De samenstelling van deze statenvergaderingen verschilde ook nog eens per gewest. De Bourgondiërs waren via huwelijken ook verbonden met het Oostenrijkse huis Habsburg en de Spaanse kroon. De erfgenaam van al deze bezittingen was Karel V, die in 1519 kans zag om zich tot keizer van het Heilige Roomsche Rijk te laten kronen. Door de grote verscheidenheid van zijn bezittingen, was hij wel gedwongen tot het doorvoeren van een centralisatie van het bestuur. Vooral zijn zoon Philips II, die in de Nederlanden vooral als buitenlander beschouwd werd, voerde deze centralisatiepolitiek verder door. De inperkingen van de gewestelijke vrijheden en privileges, gekoppeld aan het strenge optreden tegen het opkomend Protestantisme zorgden voor onrust en ongeregelde toestanden in de Nederlanden. Geschrokken van de zogenaamde Beeldenstorm in 1566, waarbij de interieurs van vele kerken werden vernield door protestanten, stuurde Philips Don Alvarez de Toledo, hertog van Alva naar de Nederlanden om orde op zaken te stellen. Deze maakte de zaak alleen maar erger door zijn harde optreden. Een grootschalige opstand was het gevolg, later bekend als de Tachtigjarige Oorlog. Doordat de Staten van Holland de graaf, Philips II van Spanje afzetten en zelf de soevereiniteit in handen namen, werden zij in het vervolg als de landsheer gezien en dus ook verantwoordelijk voor de heerlijkheid Voorne. De oorlogshandelingen tussen de opstandige Nederlanden en hun landsheer waren begonnen op Voorne, met de verovering van Den Briel door een kleine Geuzenvloot op 1 april 1572.

De burcht van Oost-Voorne had ondertussen al lang zijn waarde als verdedigingswerk verloren. Al halverwege de 16^e eeuw verkeerde het bouwwerk in een staat van verval. In 1552 werden de hoogste delen van de burcht gedeeltelijk afgebroken om te voorkomen dat deze als bakens zou dienen voor een verwachte Franse invasie. Het verval zette vervolgens alleen maar meer door.⁴³ In 1775 stortte de voorpoort van de voorhof in.⁴⁴ Op een tekening van R. Roghman uit 1647, gemaakt vanaf de kerktoren van Oost-Voorne is de wijde omtrek van de burcht zichtbaar. Zien we naar het noordwesten nog enkele landerijtjes liggen, in west-zuidwestelijke richting vallen vooral de beboste duinen op. De onderzoekslocatie valt hierbij net buiten de linkerkant van de tekening.

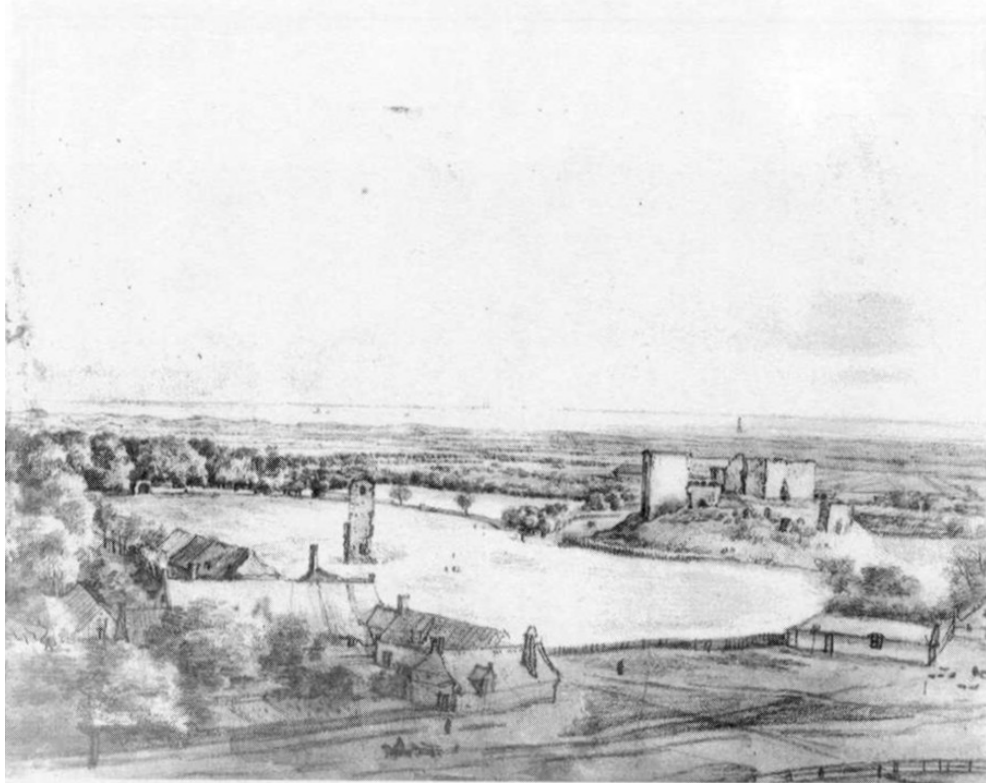
⁴⁰ Klok, 1939, 79.

⁴¹ Klok, 1939, 82.

⁴² Zie hiervoor de kaart met bedijkingen in: Klok, 1939, 32-33.

⁴³ Emmens e.a., 1998, 3-4.

⁴⁴ Idem, V.

Afbeelding 3: Het gebied ten westen van Oostvoorne. R. Roghman, 1647.
Uit: Rijksgebouwendienst, *Oostvoorne, de Burcht*.

4.5 Moderne Tijd

De Franse inval van 1795 bracht de nodige veranderingen met zich mee op bestuurlijk gebied. De heerlijke rechten werden afgeschaft en gedurende de Franse bezetting werd de gemeentelijke organisatie ingevoerd zoals we deze nu nog grotendeels kennen. Op een kaart van halverwege de 19^e eeuw is duidelijk te zien dat het gebied van de onderzoekslocatie nog onontgonnen en bosrijk is. Van 1880 tot 1925 maakte het dorp de opkomst van de toeristenindustrie mee. Wat tot die tijd een rustig dorpje was, veranderde in een bruisende badplaats.⁴⁵ Nadat in de jaren 1920 op grote schaal duinafslag plaatsvond, zakte de populariteit al snel in. De Tweede Wereldoorlog gaf de hotels aan de Boulevard de genadeslag. In 1943 werd de bebouwing daar geheel afgebroken.⁴⁶ Tot in de 20^e eeuw bleef het Deltagebied kwetsbaar voor overstromingen. Bekend is natuurlijk de watersnoodramp van 1953, die grote delen van Zeeland en Zuid-Holland onder water zette. Hierbij werd Voorne nagenoeg geheel gespaard, terwijl Putten voor een groot deel onder water kwam te staan.

⁴⁵ van der Knaap, 1971, inleiding.

⁴⁶ van der Knaap, 1971, 24.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

4.7 Archeologisch vondstmateriaal in de omgeving van de onderzoekslocatie

In de afgelopen decennia zijn diverse archeologische resten en vondsten in de plaats Oostvoorne aan het licht gekomen (zie bijlage 6). De archeologische vondsten en vindplaatsen zijn geregistreerd in een database van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Er zijn 16 vondsten, gedaan in de plaats Oostvoorne geregistreerd in het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS). Deze vondsten zijn te dateren vanaf de Romeinse Tijd tot in de Nieuwe Tijd.

5 Resultaten van het veldwerk

5.1 Veldverkenning

Op 6 en op 12 januari 2004 is, in aanvulling op het bureauonderzoek, door Synthegra Archeologie bv in opdracht van de firma Boele en Van Eesteren een veldverkenning uitgevoerd op de locatie Donselaar 1 te Oostvoorne. De veldverkenning heeft plaatsgevonden door middel van een visuele inspectie van het terrein. Tijdens de veldverkenning zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen die duiden op (pre)historische bewoningsactiviteiten.

5.2 Toekomstig grondverzet

De locatie zal gebruikt gaan worden ten behoeve van geplande nieuwbouw. De bestemmingsplanwijziging heeft tot gevolg dat de grond geroerd wordt op plaatsen waar dit nog niet eerder is gebeurd. De gegevens van het bureauonderzoek zijn gebruikt voor het bepalen van het boorpatroon waarbij rekening is gehouden met de bodemlagen die ooit bewoond kunnen zijn geweest.

5.3 Opzet van het booronderzoek

Het booronderzoek, aansluitend op de veldverkenning ('Landesaufnahme'), is eveneens uitgevoerd op 6 en op 12 januari 2004. Het boorpatroon en de boordiepte zijn afgestemd op de te verwachten bewoningssporen. Er werden zeven boringen verricht. Het bovenste gedeelte van de boringen werd uitgevoerd met een handboor van het type Edelman en met een diameter van 7 cm. Voor het onderste bodempakket, dat onder de grondwaterspiegel is gelegen, werd een zuigerboor gebruikt. Iedere boring werd tot minimaal 25 cm in de ongeroerde grond uitgevoerd en met een einddiepte van gemiddeld ongeveer 3,50 m beneden het maaiveld. Relevante bodemlagen werden gezeefd op een zeef met een maaswijdte van 4 mm. De bodemprofielen zijn geanalyseerd conform de eisen van de werkgroep Geo-archeologie en NEN 5104 tot boorstaten verwerkt. De hoogte van de boringen boven NAP (Nieuw Amsterdams Peil) zijn met behulp van waterpasmeetapparatuur ingemeten.

5.4 Resultaten van het veldwerk

Het bovenste gedeelte van de zeven boringen is grofweg identiek. De bovenste circa 50 cm bestaat uit zwak humeus en bruin tot donkerbruin gekleurd zand, dat zeer grof en zwak siltig is. Daaronder bevindt zich tot ca. 120 cm een laag lichtbruin tot lichtgrijs zeer grof zand (korrelgroottes tot 420 μ m). Dit pakket bevat veel schelpresten. De laag daaronder, tot ca. 160 cm, bestaat uit hetzelfde materiaal, maar is grijs tot blauwgrijs gekleurd.

Deze schelphoudende zanden behoren tot de Jonge Duin- en Strandafzettingen. In het bijzonder gaat het om Jong strandzand, hetgeen valt af te leiden uit de grofheid van het materiaal en de rijkdom aan schelpresten. Duinen (windafzettingen) bestaan immers uit fijner zand en zeker niet uit schelpmateriaal. In deze strandafzettingen heeft zich een bodem gevormd, namelijk een beekeerdgrond, waarvan de bovenste zwak humeuze laag de A-horizont is.

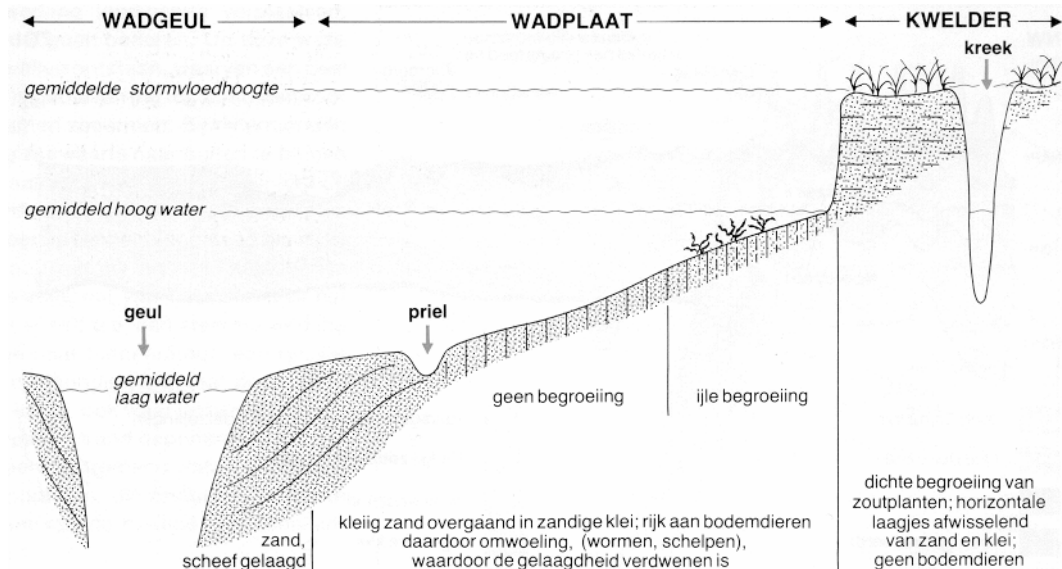
Onder deze strandafzettingen komt tot ca. 190 cm een veenlaag voor. Elders in het westelijk deel van Voorne werd met de C14-methode een veenlaag gedateerd, die ongeveer op dezelfde diepte ligt als deze. De ouderdom bleek 1725 \pm 65 BP (Before Present) te zijn en te behoren tot de top van de Afzettingen van Duinkerke I.⁴⁷ De stratigrafische ligging komt overeen met die van de hier beschreven veenlaag.

In boring 4 bevindt zich tussen deze veenlaag en het daar boven gelegen strandzand een kleilaag. Aangezien de Afzettingen van Duinkerke II op Voorne nauwelijks voorkomen, lijkt het ons het meest waarschijnlijk dat deze kleilaag behoort tot de veel wijder verbreide Afzettingen van Duinkerke IIIa.⁴⁸ Hoe het komt dat deze klei alleen in boring 4 en niet in de andere boringen is aangetroffen, is niet geheel duidelijk. Mogelijk is het kleipakket gedeeltelijk geërodeerd door de strandzanden.

⁴⁷ Zagwijn, 1986, 22.

⁴⁸ Vos, 1984, 17.

Onder de veenlaag ligt een complex pakket, dat lateraal sterk heterogeen van samenstelling is. In de ene boring bestaat het pakket hoofdzakelijk uit zand, in de andere hoofdzakelijk uit klei. Een gemeenschappelijk kenmerk is, dat vijf boringen een zg. fining upwards-sequentie vertonen, wat wil zeggen dat de korrelgrootte van het betreffende pakket naar boven toe fijner wordt. Een fining upwards-sequentie kan onder andere kenmerkend zijn voor wadafzettingen, waarbij zandige geulafzettingen lateraal kunnen overgaan in meer kleiige plaat- en kwelderafzettingen (dekafzettingen). Zie ook afbeelding 3.

Afbeelding 3: Schema van de sedimentatiemilieus op de wadden en de aangrenzende kwelder. Getijdewerking en overstroming door de zee bij hoge waterstand zijn de essentiële factoren. (Naar Zagwijn, 1986)

Gezien het feit dat deze wadafzettingen direct onder de veenlaag liggen, nemen we aan dat ook dit pakket behoort tot de Afzettingen van Duinkerke I.

Onder deze Afzettingen van Duinkerke I bevindt zich ook een kleipakket. Dit behoort vermoedelijk tot de Afzettingen van Duinkerke 0, die zich elders in het westelijke gedeelte van Voorne immers op ongeveer dezelfde diepte bevinden.⁴⁹ Het gaat hier voornamelijk om dekafzettingen. Aan de basis van boring 1 is ook een zandpakket onder deze dekafzettingen aangetroffen, een geulafzetting.

Archeologisch materiaal is in de boringen niet aangetroffen.

Diepte onder maaiveld (cm)	Beschrijving van het materiaal	Interpretatie
0 - ca. 50	Zwak humeus zeer grof zand	Jong strandzand, A-horizont
ca. 50 - ca. 120	Lichtbruin schelphoudend grof zand	Jong strandzand, C-horizont
ca. 120 - ca. 160	(Blauw)grijs schelphoudend grof zand	Jong strandzand, G-horizont
160 - 190 (alleen boring 4)	Veenhoudende klei	Duinkerke IIIa, dekafzetting
ca. 170 - ca. 200	Veen	Duinkerke I, vegetatiehorizont
ca. 200 - ca. 270	Matig fijn zand en klei, <i>fining upwards</i>	Duinkerke I, geul- en dekafzettingen
ca. 270 - ca. 400	Matig fijn zand en klei	Duinkerke 0, geul- en dekafzettingen

Tabel 1: Globaal bodemprofiel volgens de zeven boringen

⁴⁹ Zagwijn, 1986, 22.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

6 Conclusie

Op basis van de boringen, de stratigrafie en de afwezigheid van vondstmateriaal is het terrein te interpreteren als een gebied met lage archeologische verwachting.

Het doel van het onderzoek was, een antwoord te vinden op de in de inleiding gestelde vragen:

- Zijn er archeologische waarden aanwezig?
- Wat is de exacte aard en datering van de vindplaats(en)?
- Wat is de te verwachten conserveringsgraad van deze waarden?

Terugkoppelend naar deze vragen, kunnen we vaststellen dat er in het onderzoeksgebied geen archeologische waarden aanwezig zijn en dat de vragen over aard en datering van de vindplaats en over de te verwachten conserveringsgraad derhalve niet van toepassing zijn.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

7 Aanbeveling

Op basis van het door Synthegra Archeologie bv uitgevoerde onderzoek bestaat er geen bezwaar tegen de voorgenomen plannen op het onderhavige terrein. Mochten er tijdens de werkzaamheden archeologische indicatoren van (pre-) historische activiteiten worden aangetroffen dat geldt hiervoor conform de monumentenwet uit 1988, een meldingsplicht bij het bevoegd gezag, de provinciaal archeoloog van de provincie Zuid-Holland, drs. R. Proos.

Project : Inventariserend Veldonderzoek
Kenmerk : HKR/ALG/SAZ/174006

Gebruikte literatuur

- Berendsen, H.J.A., 1996: *De vorming van het land - Inleiding in de geologie en de geomorfologie*, Assen
- Boer, D.E.H. de, M.H. Boone & W.A.M. Hessing, 1992, *Delta, Nederlands verleden in vogelvlucht, deel I, De Middeleeuwen: 300 tot 1500*. Leiden.
- Don, P. 1992, *Voorne-Putten*, Zeist, Zwolle.
- Doppert, J.W.Chr., G.H.J. Ruegg, C.J. van Staalduinen, W.H. Zagwijn en J.G. Zandstra, 1975: *Formaties van het Kwartair en Boven-Tertiair in Nederland* in: Zagwijn, W.H. en C.J. van Staalduinen (red.), *Toelichting bij de geologische overzichtskaarten van Nederland*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem
- Emmens K. e.a, 1998, *Oostvoorne, de burcht. Bouwhistorische aantekening*.
- Klok, J. 1939 *Voorne en Putten*, Utrecht.
- Knaap, L. van der, 1971, *Oostvoorne in oude ansichten*, Zaltbommel.
- Koenders, M. (red.), 2002: *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee*, Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Kort, J.C. 1972, *Het archief van de heren van Voorne, burggraven van Zeeland. 1272-1371*. 's-Gravenhage.
- Nijs, T. de & E. Beukers (red), 2002, *Geschiedenis van Holland, deel I: tot 1572*, Hilversum.
- Pons, L.J. en J. Schelling, 1951: *De laatglaciale afzettingen van de Rijn en de Maas*, Geologie en Mijnbouw 13, 293-297.
- Strahler, A.H. en A.N. Strahler, 1992: *Modern physical geography*, 4^e druk, New York.
- Vos, G.A., 1984: *Toelichting bij kaartblad 37 West Rotterdam*, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Wentink, K., 2003: *Archeologisch onderzoek aan de Middelbroekweg, Naaldwijk*. Scriptie, Leiden.
- Zagwijn, W.H., 1986: *Nederland in het Holoceen, Geologie van Nederland, deel 1*, Rijks Geologische Dienst, Haarlem.